

UvA-DARE (Digital Academic Repository)

[Bespreking van: H. Oosterhuis, M. Gijswijt-Hofstra (2008) Verward van geest en ander ongerief: psychiatrie en geestelijke gezondheidszorg in Nederland (1870-2005)]

van Belzen, J.A.

DOI

[10.18352/studium.1481](https://doi.org/10.18352/studium.1481)

Publication date

2009

Document Version

Final published version

Published in

Studium

License

CC BY

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

van Belzen, J. A. (2009). [Bespreking van: H. Oosterhuis, M. Gijswijt-Hofstra (2008) Verward van geest en ander ongerief: psychiatrie en geestelijke gezondheidszorg in Nederland (1870-2005)]. *Studium*, 2(3), 185-187. <https://doi.org/10.18352/studium.1481>

General rights

It is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), other than for strictly personal, individual use, unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

Disclaimer/Complaints regulations

If you believe that digital publication of certain material infringes any of your rights or (privacy) interests, please let the Library know, stating your reasons. In case of a legitimate complaint, the Library will make the material inaccessible and/or remove it from the website. Please Ask the Library: <https://uba.uva.nl/en/contact>, or a letter to: Library of the University of Amsterdam, Secretariat, Singel 425, 1012 WP Amsterdam, The Netherlands. You will be contacted as soon as possible.

Harry Oosterhuis en Marijke Gijswijt-Hofstra, *Verward van geest en ander ongerief. Psychiatrie en geestelijke gezondheidszorg in Nederland (1870-2005)* (Houten: Bohn Stafleu van Loghum 2008). 3 volumes, xiv + 1522 pp., ISBN 978-90-3135-238-8. € 135,00.

Zo'n twintig jaar geleden, op het *First European Congress on History of Psychiatry and mental health care* (gehouden in 1990 te 's Hertogenbosch, Nederland) waren degene die de stand van zaken met betrekking tot de Nederlandse situatie opmaakten, zeker niet uitsluitend enthousiast: de geschiedschrijving van de psychiatrie en van de geestelijke gezondheidszorg in het algemeen vertoonde volgens hen nog tal van lacunes en was vooral in gevaar door het ontbreken van financiering, institutionalisering en continuïteit (Van Belzen en Vijselaar in *History of Psychiatry* 2 (1991), pp. 281-288). De somberheid die hun bijdrage kenmerkte, is – gelukkig! – ongegrond gebleken: er zal nauwelijks een ander land zijn waar zoveel historisch en historiserend onderzoek verricht is naar de geschiedenis van geesteszieken, hun behandeling en verzorging als Nederland. En zeker is geen ander land te noemen waarvoor een net zo magistraal overzichtswerk over dit onderzoek bestaat. *Verward van geest en ander ongerief* is een unieke prestatie en kent ook internationaal zijn weerga niet. Het werk omvat maar liefst drie delen, samen goed voor een totaal van 1522 pagina's. Het geheel is prachtig uitgegeven: op mooi, glanzend papier, ingebonden, met harde koft en een totaal gewicht van bijna vijf kilo.

Het is een enorme prestatie die de auteurs geleverd hebben, zeker als men bedenkt dat zij zelf niet

uit de geschiedschrijving van de Nederlandse psychiatrie afkomstig zijn: de historicus Oosterhuis (werkzaam te Maastricht) heeft zijn sporen verdiend met voornamelijk onderzoek naar de geschiedenis van homosexualiteit en gender, de van origine sociologe Gijswijt-Hofstra (thans emeritus hoogleraar Sociale en Culturele Geschiedenis aan de Universiteit van Amsterdam) verrichtte zelfstandig onderzoek naar onder andere toverij en naar homeopathie. Vanaf 1997 brachten zij een onderzoeksgroep 'De gestoorde psyche' samen, waartoe enkele door hen bij de Nederlandse Organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek aangevraagde projecten, maar ook andere auteurs behoorden (bijvoorbeeld Vijselaar, de enige hoogleraar 'Geschiedenis van de psychiatrie' in Nederland, en Abma en Weijers, die eerder een verdienstelijke geschiedschrijving publiceerden: *Met gezag en deskundigheid: De historie van het beroep psychiater in Nederland*, 2005). Binnen genoemd kader hebben Oosterhuis en Gijswijt-Hofstra zich een overzicht verschaft over zo ongeveer alle in Nederland verschenen studies, terwijl ze ook een goed deel van de buitenlandse literatuur verkend hebben. Zij delen hun werkstuk in vijf hoofdstukken in, die meteen ook de door hen aangehouden periodisering aangeven: 1. 'Psychiatrie in opbouw' (1870-1918), 2. 'Beloftes van het nieuwe' (1918-1940), 3. 'Ontwrichting, uitbouw en kentering' (1940-1965), 4. 'Geestelijke gezondheidszorg voor iedereen en niemand' (1965-1985), 5. 'Schuivende schotten en haperende vermaatschappelijking' (1985-2005). Elk hoofdstuk wordt afgesloten met een nabeschuiving. In hun inleiding (28 pagina's) noemen zij onder meer hun vraagstelling (een verantwoording daarvan ontbreekt eigenlijk) en hun uitgangspunten. Opvallend is dat zij in de paragraaf 'Afbakening' geen verantwoording geven van begin- en einddatum van het tijdvak dat ze behandelen. Met name de begindatum komt daarmee wat arbitrair over: in 1871 werd weliswaar de *Nederlandsche Vereeniging voor Psychiatrie* opgericht, maar was dit het begin van de psychiatrie in Nederland? Wanneer ergens een vereniging voor wordt opgericht, is de zaak zelve immers doorgaans reeds begonnen. Ook waarom het verhaal ophoudt in 2005 wordt niet duidelijk; de auteurs noemen de twintigste eeuw uiteindelijk wel een lange (p. 1265), maar dan toch vooral omdat zij die eerst lang hebben gemaakt. Doch dit is slechts een kanttekening, de kwaliteit van het geheel lijdt er geenszins onder.

Ofschoon ze niet altijd de teneur van iedere studie goed treffen, exciperen Oosterhuis en Gijswijt-

Hofstra de literatuur inzake de Nederlandse situatie over het algemeen voortreffelijk. Vooral karakteriseren zij de bestaande literatuur treffend: het Nederlandse onderzoek is vooral descriptief van aard geweest, zeker wat het deel van het psychiatrisch verleden betreft dat zich in de betreffende inrichtingen heeft afgespeeld. Slechts binnen het onderzoek naar de extramurale zorg is enig aanhaken bij enkele sociologische theorieën te registreren, maar echt theoretische studies zijn nauwelijks gepubliceerd en van kritiek op hun onderwerp hebben de Nederlandse auteurs zich verregaand onthouden. Oosterhuis en Gijswijt-Hofstra trekken de eerder te Den Bosch opgemaakte balans door: er heeft zich ook in de afgelopen twintig jaar geen cesuur voorgedaan, er is geen sprake geweest van een wending naar bijvoorbeeld de sociale en mentaliteitsgeschiedenis. Daar zij zelf geen origineel onderzoek rapporteren, konden de auteurs daar uiteraard geen verandering in brengen: ook hun studie is vergaand a-theoretisch, zeer descriptief.

Aan het project als geheel heeft waarschijnlijk een ambitie ten grondslag gelegen die slechts zeer ten dele is waargemaakt. Hun vraagstelling is tweeledig geweest: 1. Hoe signaleerden en articuleerden betrokkenen moeilijkheden als specifieke psychiatrische of geestelijke gezondheidsproblemen? 2. Wanneer gingen deskundigen over tot behandeling in de context van enerzijds hun interactie met de hulpvragers en anderzijds de instellingen en maatschappelijke omgeving waarin die wisselwerking plaatsvond? (p. 3) Twee volumes verder blijkt op de eerste vraag geen antwoord te komen, hetgeen echter niet verbaast: er is immers nauwelijks onderzoek dat gericht is geweest op de 'hulpvraag' van patiënten. Dit had men echter bij aanvang van het project ook wel kunnen (moeten...) weten. In hun uitgangspunten blijken zij weifelachtig: het gebrek aan kritiek dat de Nederlandse geschiedschrijving van de psychiatrie kenmerkt, bestendigen en versterken zij door zich verre te houden van alle revisionisme (als tegenhanger van presentisme) en van bijvoorbeeld Foucaults disciplineringsstheorie. Het leidt echter tot tegenspraak: constructionistische gezichtspunten worden wel toegepast op de psychiatrie als geheel van theorie, onderzoek en praktijk, maar niet op het object ervan. Psychiatrische of psychische problemen achten zij geen objectief gegeven, maar de 'moeilijkheden' waar mensen mee te kampen hebben, en waartoe ook 'geestelijke verwarring' kan behoren, zouden dat wel zijn (pp. 22-23). Dat valt niet zo goed in te zien, als voor die 'moeilijkheden' geen mogelijkheid tot articulatie of conceptualisatie

bestaat. Dit zogenoemde 'uitgangspunt' lijkt in strijd met het marktbegrip dat ze als heuristisch en analytisch instrument wensen te hanteren (p. 4), en waarbij ze onderlinge relaties en wederzijdse beïnvloeding uitdrukkelijk noemen. Ze geven nota bene aan – zonder dit echter empirisch te onderbouwen – dat er een sterker verband dan in de somatische geneeskunde bestaat tussen enerzijds de omvang en de aard van het professionele hulpverleningsaanbod en anderzijds de mate waarin aandoeningen worden herkend als door deskundigen te behandelen problemen.

Deel II eindigt met een 'Slotbeschouwing', die wellicht een nadeel van het voordeel van deze publicatie toont: die slotbeschouwing is geen slotbeschouwing, ze is veel te lang en te wijldopig. Tal van details worden weer uitgestald, maar het niveau van descriptie wordt opnieuw nauwelijks overstegen. Slechts in de laatste pagina's over 'Vooruitgang: dilemma's en paradoxen' verheft zich het perspectief en worden enkele fundamentele vragen gesteld, bijvoorbeeld over de keerzijde van de zogenaamde moderniseringsprocessen. Dit zijn echter wel vragen die het boekje van de historisch onderzoeker te buiten gaan: een oordeel over 'vooruitgang' in de psychiatrie en geestelijke gezondheidszorg is zeker niet in de eerste plaats aan de historicus. De historicus had zich echter wel dienen uit te laten over de kwaliteit van het in deze studie gerefereerde onderzoek en moeten nagaan of zich daarin vooruitgang aandient: doet de huidige generatie onderzoekers het beter? Waarom, of waarom niet? Na zoveel literatuur te hebben doorgewerkt, hadden de auteurs toch wel wat meer over 'het historisch onderzoek' te berde kunnen brengen dan alleen het aangeven van wat allemaal nog uitgezocht moet worden? Zou enige methodologische reflectie niet op haar plaats zijn geweest?

Zoals de gehele studie zich kenmerkt door een vergaand a-theoretisch karakter, zo treft ook het ontbreken van ingaan op de theorievorming, of minstens op de binnen de Nederlandse psychiatrie en geestelijke gezondheidszorg gehanteerde psychopathologische theorieën. Zulks had de studie tot een specifieke studie kunnen maken, nu maakt ze te vaak de indruk een studie van buitenaf te zijn, zonder te laten blijken waar het in de psychiatrie en de geestelijke gezondheidszorg in ieder geval ook over gaat: het proberen te begrijpen wat 'het psychische' (of hoe men het aangeduide werkelijkheidsdomein ook wil noemen) is, het proberen te achterhalen hoe en waarom het ontspoot, en het proberen het zware lijden dat daarmee samengaat, te verlichten. Zo voortreffelijk en

omvattend als de studie opgezet en doorgevoerd is, maakt zij toch de indruk dat zij *mutatis mutandis* net zo goed domeinen als energievoorziening of journalistiek als object had kunnen hebben.

Is dit puntje van kritiek ernstig? Het zal voor elke gebruiker van deze studie anders liggen. Gegeven de opleiding en expertise van de auteurs is een desideratum als zojuist geformuleerd bij hen waarschijnlijk niet aan het juiste adres. Er valt, bij welke studie ook, altijd wel wat te wensen, zoals er ook altijd eenzijdigheden aan te geven zijn. Wie een studie van deze omvang in het licht geeft, weet van tevoren dat altijd wel ergens een steek gevallen is. Het zijn in het onderhavige geval echter slechts kleine steekjes en men moet het soms ook maar net even weten: niet iedere rooms-katholieke religieuze orde is een kloosterorde (en de ordes die in de rooms-katholieke ziekenhuizen hun werk deden, waren zeker geen kloosterordes), de foto op pagina 193 toont zeer waarschijnlijk niet Leendert Bouman in de collegezaal van de Valeriuskliniek (vermoedelijk is het een foto van een college van Cornelis Winkler in de PNK te Utrecht), en zo is er wel meer. Sommige steekjes komen eerder voor de rekening van de uitgever dan de auteurs: de bibliografie is niet overal alfabetisch correct, soms worden ten onrechte scherpe haken rond de plaats van uitgave geplaatst, en wat dies meer zij. Het zijn bagatellen die aan de waarde van deze studie niets af doen. De publicatie is precies wat de auteurs er zelf over zeggen: een 'omvangrijk overzichts- en naslagwerk' van formaat, leesbaar geschreven, met enorme acribie volbracht, internationaal uniek. Zelfs als ze 'het onderzoek' inhoudelijk niet verder brengt, zal ze voor elke toekomstige onderzoeker onontbeerlijk zijn!